

ЗВІТ

щодо особливостей розгляду «малозначних справ» у цивільному й господарському судочинстві у судах першої та апеляційної інстанцій в Україні

Берт Маан за участі Ремко Ван Пі та
Семена Кравцова

Серпень 2021 р.

Переклад з англійської мови

THIS PROJECT IS FUNDED BY
THE EUROPEAN UNION

EXPERTISE
FRANCE

PRAVO-JUSTICE

**Цей звіт підготовлено за фінансової підтримки
Європейського Союзу. Звіт є результатом роботи
експертів Проекту ЄС PRAVO-Justice та не обов'язково
відображає погляди Європейського Союзу.**

Берт Маан – суддя у відставці. Після роботи суддею у 1976-1992 роках у, переважно, цивільних справах (зокрема, займався наглядом за рухом справ у цивільних та господарських спорах), його було призначено головою загального суду першої інстанції у м. Зволле. У подальшому, він обіймав посаду судді апеляційного суду в Амстердамі до 2014 року. Б. Манн брав участь у численних міжнародних проєктах у сфері права у Центральній і Східній Європі (зокрема, часто залучався до участі у проєктах в Україні), а також за її межами, переважно працюючи над питаннями організації суду і судового менеджменту, та проводив навчання у сфері прав людини (зокрема, за ст. 6 ЄКПЛ, а також статтю 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ).

Ремко ван Рі є професором порівняльного цивільного процесу юридичного факультету Маастрихтського університету. Наразі він є учасником проєкту Європейського інституту права та УНІДРУА, який спрямований на розробку Європейських Правил Цивільного Процесу. У межах цього Проєкту визначаються проблеми та впроваджуються кращі європейські практики цивільного і комерційного процесів. Професор ван Рі брав участь у багатьох проєктах Європейського Союзу та Ради Європи з питань правової реформи і правової допомоги в Європі та за її межами.

Семен Кравцов – кандидат юридичних наук, адвокат, асоційований партнер юридичної компанії, член International Association of Young Lawyers (AIJA), контр'б'ютор Doing Business. З 2018 року є національним експертом Проєкту Pravo-Justice у сферах цивільного, господарського, адміністративного судочинства, та адміністративної процедури.

ЗМІСТ

I.	Стислий огляд.....	4
II.	Вступ та загальні зауваження.....	5
III.	Європейська практика.....	8
IV.	«Малозначні справи» в Україні	11
V.	Усунути розмежування?	12
VI.	Різні типи проваджень, пов'язані з малозначними / дрібними спорами.....	13
VII.	Значимість для судів першої інстанції.....	18
VIII.	Проміжні висновки	22
IX.	Варіанти для України – алгоритм рішень	22
X.	«Малозначні справи», існування спору	25
XI.	Яке провадження застосовувати у таких випадках?.....	25
XII.	Треті особи.....	28
XIII.	Порядок розгляду апеляційних скарг.....	28
XIV.	Висновки та рекомендації.....	34

THIS PROJECT IS FUNDED BY
THE EUROPEAN UNION

EXPERTISE
FRANCE

PRAVO-JUSTICE

I. Стислий огляд

Важливими рисами стабільної економіки у сучасному суспільстві є як відчуття відповідальності, так й здатність брати на себе відповідальність за власні дії, а також очікування, що інші виконуватимуть свої зобов'язання. Втім, для підтримки та, за потреби, забезпечення такого ставлення та поведінки необхідні допоміжні інструменти.

Навіть коли йдеться про сплату дрібних рахунків, – такі зобов'язання мають виконуватися. Іноді може йтися про відносно незначні за розміром вимоги, але найважливіше, що усі вони є частиною загальної структури. Телефонна компанія не зможе працювати, якщо оплачуватиметься лише 80%, так званих, дрібних сум. Для існування таких підприємств та забезпечення їхньої безперервної роботи необхідно, щоб саме такі «невеликі суми» оплачувалися регулярно. З огляду на це, мають бути створені допоміжні інструменти, які б спонукали людей виконувати свої зобов'язання. Цей звіт, маючи на меті зробити українське цивільне і господарське судочинство значно ефективнішим й дієвішим, прагне вдосконалити процедури та, де це необхідно, знайти та розв'язати їхні поточні проблеми. Його проєкт неодноразово обговорювався із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), зокрема представниками банківських установ, страхових та телекомунікаційних компаній, суддями та адвокатами. Також було проведено два експертних обговорення, у яких взяли участь народні депутати, представники Міністерства юстиції та Національного банку. За результатами таких зустрічей сформульовано корисні пропозиції, які знайшли відображення у цьому звіті.

Спершу, у рамках цього звіту визначено, що робиться/має бути зроблено у контексті процедури видачі судового наказу. Наказне провадження передбачене в українській процесуальній системі, але **модель та інструмент можливо вдосконалити в цілому й використовувати ширше**. Щобільше, його можна перетворити у модель, що застосовуватиметься загалом до суто грошових вимог, які не перевищують 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб («ПМ»), що наразі становить 1 135 000 грн. По-друге, вироблено пропозиції з метою забезпечення швидкого заочного розгляду спорів та розгляду безспірних вимог.

Задля розв'язання питань системи управління судочинством та у контексті статистичних цілей (оцінка навантаження та продуктивності судової системи) запропоновано **розмежовувати розгляд спорів та безспірних вимог**. Відтак, корисно проаналізувати різні стадії цивільного та господарського процесів, демонструючи перехід відповідальності за рух справи від сторін до суду, який має відігравати активнішу роль у процесі.

Після проведення аналізу того, якою мірою «малозначні справи» згадуються у процесуальних кодексах та аналізу кращих європейських практик, порушено питання та надано відповідь, **наскільки доцільним є виокремлення малозначних справ та їх розрізнення з іншими справами**.

Слід передбачити, що оскаржувані **судові накази на суму не більше 227 000 грн вважатимуться дрібними спорами** і розглядатимуться за **скороченою процедурою** досвідченим суддею одноосібно.

Інші суто грошові вимоги про стягнення коштів – **менш як 500 ПМ**, як визначено вище – мають **спочатку заявлятися у наказному провадженні**; лише **у разі оскарження судових наказів** розгляд відповідних вимог переходить у **процедуру розгляду спору**, як це передбачено для інших цивільних справ.

Така можливість має бути використана для того, щоб спростити цивільний та господарський процеси шляхом регулювання та зміни кількості справ, що надходять до суду, й, з одного боку, покласти процесуальну відповідальність на сторони, а з іншого – надати судам/суддям більше можливостей керувати рухом справ. Варто, як тільки це можливо, мінімізувати кількість процесуальних/проміжних рішень, які має ухвалювати суддя.

Зважаючи на судову статистику за 2019 та 2020 роки, існування скороченого провадження позитивно вплине на вирішення значної кількості справ з помірними грошовими вимогами (34% - місцеві загальні суди та 38% - господарські суди).

У підсумку буде запропоновано модель – лише модель – того, як може виглядати така нова процедура (подання позову, відзив, слухання, рішення). Щойно така модель (певні ідеї) буде повністю або частково прийнята, існуватиме потреба заручитися підтримкою законотворців. Було б корисним запропонувати використання форм та зразків документів, які найчастіше використовуються у судовому процесі.

Для того, щоб скориговані процесуальні норми функціонували належним чином, необхідно впровадити методичні рекомендації, у яких будуть викладені очікування суду щодо практики застосування цивільних та господарських процесуальних правил.

Що стосується права на апеляційне оскарження рішень, було б доцільно розглянути питання внесення **конституційних змін**, які б дозволяли – та вводили – **обмеження на апеляційне оскарження рішень у дрібних справах**, наприклад, ціна позову у яких менша за 113 000 грн.

Крім того, варто спробувати – вже було зроблено пропозиції – оптимізувати апеляційне провадження, а також уточнити, визначити функції та обов'язки адвокатів та суддів у цих процедурах, передбачивши скорочене письмове провадження, за результатами якого суди матимуть змогу оцінити доводи сторін; за такого підходу, слухання справи проводитимуться колегією з трьох суддів.

II. Вступ та загальні зауваження

У першу чергу постає закономірне питання, чому так багато уваги приділяється проблемам, пов'язаним з малозначними та/або – як буде вказано далі – дрібними спорами.

Звісно, це питання можна розглядати у рамках української юридичної й судової практики, але насправді у нього набагато ширший контекст – суспільство в цілому та ефективність економіки. У порівнянні з тим, що було 25 років тому, господарська діяльність все більше змінюється: багато чого ми купуємо онлайн, ми є абонентами мобільного зв'язку, сплачуємо за медичне та інші види страхування, орендну плату

тощо. Подібні вимоги є відносно дрібними, але, очевидно, що разом вони складають доволі значні суми. У результаті економіка будується на подібних відносинах з невеликими сумами вимог. Безсумнівно, що ці кошти мають сплачуватися, інакше компанії не зможуть продовжувати існування.

Задля економічного добробуту країни мають існувати механізми, які б дозволяли швидко та ефективно реалізовувати ці процедури. Ця теза була чітко донесена до учасників двох експертних обговорень, які мали місце 24 травня та 10 червня 2021 року.

Крім того, Україна – це не ізольований острів, а держава, яка набуває все міцніших економічних та соціальних зв'язків з Європою, зокрема з країнами-членами ЄС. Тому, варто подивитися, як подібні питання вирішуються у сусідніх країнах, та дослідити, якою мірою Україна могла б приєднатися до них у цих й подібних зусиллях та ініціативах.

Перш ніж зосередитися на малозначних спорах або, скоріше, дрібних спорах, потрібно зробити декілька більш загальних зауважень, щоб порушити відповідні питання щодо цивільних та господарських спорів у ширшому контексті.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу ще один аспект: було б дуже корисно час від часу перевіряти, чи дійсно усі наявні норми й правила виконують свої завдання, чи деяких з них слід позбутися. Усе частіше перевага віддається практичному підходу досвідчених суддів – чия професія та вміння полягають саме у дотриманні вимог справедливого судового розгляду, – а не складним процесуальним нормам. Вивчаючи цю тему, зауважимо, що правозастосування лише виграватиме від того, що досвідчені судді матимуть змогу розглядати справу належним чином й, при цьому, відходити від жорсткого шаблону, за яким вони працюють.

Спостерігаючи за європейським досвідом, одразу стає помітним, що **судді насправді виконують лише «суддівську роботу»** (по суті, вона полягає у тому, щоб засідати та ухвалювати рішення), а отже **підготовчі етапи провадження** (обмін позиціями сторін, збір доказів тощо) **можуть здійснюватися кваліфікованими працівниками канцелярії та/або помічниками суддів**, тоді судді не матимуть змоги бачити матеріали справи до тих пір, поки не буде призначено дати судового засідання.

а. Стадії цивільного та господарського процесів

Загалом, йдеться про спори між сторонами, які врешті-решт опиняються в суді. У таких спорах можна виділити різні етапи, й було б добре визначити, які саме з них є релевантними до кожного з актуальних питань. За наслідками послідовного проходження сторонами усіх цих етапів, можна помітити, що **відповідальність за розв'язання спору поступово переходить від сторін до держави (суду):**

Етап 1

Судовий наказ як початковий крок, що дозволяє встановити наявність чи відсутність спору; належна комунікація з боржником може бути забезпечена, наприклад, виконавцем.

Етап 2

У разі оскарження судового наказу – а це призводить до розгляду справи по суті – має бути застосована визначена процедура. У ситуації, коли це стосується дрібних спорів (**критерієм є лише ціна позову**), застосовується **скорочене провадження**, в якому бере участь суддя з виокремленою спеціалізацією.

Етап 3

Усі інші види справ, крім тих, що вказані в Етапі 2, можуть проходити **досудовий етап** (у всіх цивільних та господарських справах), який полягає у тому, що **сторони зобов'язані надати судді** (письмові) **докази** здійснення спроб **врегулювання спору мирним шляхом**.

Передбачається, що, перш ніж передати справу до суду, кожна зі сторін має зібрати необхідні докази, що і є належною підготовкою до будь-якого судового процесу.

На цьому етапі суд **не буде збирати докази по суті** справи.

Етап 4

Усі **форми медіації (примирення)**, включаючи, можливо, обов'язкову медіацію у деяких категоріях справ, наприклад, у справах про розлучення, спадкування, щодо опікунських відносин батьків та дітей, аліментів.

Етап 5

Якщо всі спроби врегулювати спір та запобігти зверненню до суду виявилися безуспішними, **справа** розглядатиметься у **загальному порядку тоді**, коли **всі інші етапи** було **пройдено та вичерпано**. Як зазначалося вище, власне судовий розгляд спору щодо оскарження судового наказу починається із заяви боржника про його скасування. Потрібно продемонструвати, що етапи 3 та 4 було пройдено (якщо це не стосується дрібних спорів).

b. Малозначні чи дрібні спори

У багатьох юрисдикціях відносно нескладні справи відмежовують від решти. Всеосяжним принципом такого підходу є потреба в ефективних та дієвих процедурах в інтересах економіки держави, а також заради стабільності державного бюджету.

В Україні також існує таке розрізнення, вплив якого ми наразі аналізуємо.

Більше того, з точки зору ясності та ефективності, на початкових етапах важливо визначити, чи можуть вимоги вважатися безспірними, а також коли та на якій стадії процесу можливо визначити, чи є спір про право, з усіма наслідками, що з цього випливають. Предметом аналізу буде також те, яким чином справа може бути передана до суду?

Відправною точкою є або мають бути усталені європейські стандарти: сторони зобов'язані брати на себе відповідальність за формування предмету спору та перебіг провадження. Суди, як правило, займають

пасивну позицію щодо суті спору і змісту процесуальних документів. Однак, що стосується забезпечення ефективності процесу та здійснення спроб врегулювання спору, суди, навпаки, повинні займати активну позицію.

Нижче описані різні категорії малозначних справ, а також наведено пропозиції щодо того, як підвищити ефективність та результативність судового провадження.

III. Європейська практика

а. Перша інстанція

Процедури зі стягнення незначних сум коштів у країнах західної Європи є доволі типовими: люди з різних причин не сплачують рахунки за мобільний зв'язок, внески за медичне страхування, банківські кредити тощо. У таких випадках йдеться про, скоріше, незначні суми грошей – менше, ніж, скажімо, 5 000 Євро (на даний момент це близько 170 000 грн).

Боржники усвідомлюють, що вони будуть змушені заплатити, але просто чекають, щоб побачити, що з цього вийде. Часто боржники отримують повістку до суду від виконавців або інших суб'єктів, що, по суті, є підставою для початку судового провадження: отримання виконавчого документу, який дозволить, наприклад, накласти арешт на заробітну плату тощо.

Через поширеність подібних справ вони розглядаються досить швидко та за однією схемою.

Питаннями структури таких проваджень займаються різні міжнародні проекти, зокрема були розроблені норми ALI/UNIDROIT (Американського інституту права та УНІДРУА) і, незабаром, завершиться розробка норм ELI/UNIDROIT (Європейського інституту права та УНІДРУА).

У більшості європейських країн є конкретно визначена процедура розгляду малозначних справ (тобто процедура розгляду дрібних спорів¹), із притаманними кожній особливостями.

Наприклад, в **Англії та Уельсі** вона має назву «процедура розгляду дрібних вимог»; у **Франції** такі позови (вимоги менше 4 000 Євро) розглядає «виїзний суд». На європейському рівні подібну процедуру (не особливо успішну) можна знайти у нормах, що регулюють розгляд позовів із вимогами про стягнення незначних сум у транскордонних справах.

Подібна процедура для розгляду дрібних спорів існує з наступних причин:

(а) витрати на здійснення провадження мають бути співставними з ціною позову;

¹ https://e-justice.europa.eu/content_small_claims-42-en.do?clang=en

(b) у провадженнях про стягнення незначних сум не завжди є необхідність у залученні адвоката.

Цікавим у цьому зв'язку є приклад **Австрії**. Будь-який позов на невелику суму грошей має починатися з видачі судового наказу (щоб унеможливити звернення з суто грошовими вимогами безпосередньо до суду). У разі, якщо боржник подає заперечення проти судового наказу, до цього позову застосовується дуже проста змагальна процедура, передбачена для позовів про стягнення незначних сум. Оскільки у таких провадженнях часто немає адвокатів, суддя займає більш активну позицію.

Наприклад, у **Нідерландах** (населення близько 17 мільйонів), де немає окремої процедури для позовів про стягнення незначних сум, справи, ціна позову в яких не перевищує 25 000 Євро, розглядаються у загальних судах першої інстанції у секції малозначних справ ("sector kanton"), при цьому участь адвоката не є обов'язковою. За 2016 рік було подано 427 000 таких позовів, з них понад 300 000 позовів були розглянуті заочно, а рішення ухвалювалися, у середньому, протягом 19 днів. Усі процеси оптимізовані: щойно позов і докази повідомлення (насправді, той самий виклик до суду, вручений судовим приставом) отримані та зареєстровані канцелярією, відбувається перевірка формальностей та підготовка рішення на основі заздалегідь розробленого шаблону, після чого суддя підписує рішення. Суддя доволі поверхово перевіряє проєкт, оскільки багаторічний досвід вказує на те, що він може покладатися на своїх досвідчених та висококваліфікованих помічників.

У **Німеччині** не існує як такої процедури розгляду дрібних спорів, натомість є положення, згідно з яким позови до 600 Євро розглядаються у рамках неформальної процедури в суді (ст. 495а ЦПК (ZPO)). В **Австрії** схожий підхід (до 1 000 Євро). Нещодавно ЄС розробив транскордонну процедуру розгляду дрібних спорів, яка застосовується, в принципі, у всіх державах-членах. Виходячи з інформації, доступної на веб-сайті Європейського Союзу, її порядок подій такий.

Випадки, за яких ця процедура може бути застосована

Європейська процедура із розгляду дрібних спорів застосовується для пред'явлення вимог до особи, організації чи компанії, що знаходиться в іншій країні ЄС, максимальною вартістю у 5 000 Євро. Її може бути використано для пред'явлення вимог про відшкодування вартості товарів або послуг, наприклад, у зв'язку з претензіями щодо товару неналежної якості, придбаного в певній країні ЄС або в Інтернеті у продавця, який знаходиться в іншій країні ЄС. Правова допомога адвоката для звернення до суду не вимагається.

Однак деякі цивільні та господарські справи не охоплюються цією процедурою, зокрема:

- державні доходи (бюджет), митні платежі та адміністративні питання;
- сімейні права, що впливають зі шлюбу (наприклад, утримання), заповіти та правонаступництво;
- соціальне забезпечення та право на працевлаштування;
- юридична відповідальність держави.

Порядок подання позову

Процедура розгляду дрібних спорів – це, переважно, письмове провадження. Для того, щоб подати позов, необхідно заповнити встановлену форму та додати усі документи, що його підтверджують. Після заповнення відповідний бланк та усі додатки мають бути надіслані до компетентного суду – або у країні проживання/знаходження, чи в іншій країні ЄС. Заявлена сума не може перевищувати 5 000 Євро без урахування відсотків та витрат.

Отримавши позов, суд перевіряє форму з усіма додатками, та вирішує, чи підпадає позов під розгляд за передбаченою процедурою. Суд може попросити заповнити додаткову форму, якщо певна необхідна інформація відсутня. Надалі, якщо справа є прийнятною і може бути розглянута за процедурою розгляду дрібних спорів, суд зв'язується з відповідачем, який має 30 днів для надання відповіді.

Протягом 30 днів після отримання відзиву відповідача (якщо він його надасть), суд може:

- ухвалити рішення по суті спору;
- витребувати у будь-якої зі сторін додаткову інформацію у письмовій формі, або призначити слухання справи

Ця процедура може бути не дуже успішною під час безпосереднього застосування, однак вона відіграла важливу роль як модель національного законодавства, запроваджуючи або змінюючи існуючу практику в країнах ЄС.

b. Фільтри для апеляції

У законодавстві **Нідерландів** немає визначення малозначних справ, але у розмовній мові можна почути вислів «дрібні спори». На відміну від України, певні види справ (ціна позову в яких нижча за 1 750 Євро) не підлягають оскарженню, що є відображенням принципу римського права "De minimis non curat praetor" (малозначні справи не розглядаються в суді). Крім того, у деяких категоріях справ заради потреб суспільства перевага віддається правовій визначеності, а не можливості перегляду справ. Наприклад, оскарженню не підлягають розірвання трудового договору або тимчасові заходи, вжиті на час розгляду справи про розірвання шлюбу.

Наприклад, у **Франції** Цивільний процесуальний кодекс передбачає обмеження подання апеляційних скарг з посиланням на конкретні закони (ст. 543 «Апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції може застосовуватися в усіх справах, навіть з безспірними вимогами, окрім випадків, коли передбачено інше»), положення ст. 511 ЦПК **Німеччини** (ZPO) дають можливість обмежувати випадки апеляційне оскарження у справах з ціною позову менш як 600 Євро.

Зрозуміло, що законодавство цих країн не визначає подібні справи як «малозначні», а лише у загальних рисах описує, у яких справах не допускається апеляційне оскарження. Вони можуть навіть визначати спосіб розгляду подібних справ у суді.

Коли йдеться про компетентний суд, спостерігається тенденція переходу від окремих спеціалізованих судів для розгляду малозначних позовів (у **Франції** вони називаються tribunal d'instance, у **Нідерландах** - kantongerecht, у **Німеччині** - Amtsgericht) до більш-менш спеціалізованих департаментів або секцій у великих судах (відповідно, tribunal de grande instance; загальний суд першої інстанції; Landgericht). Такий розвиток подій міг би бути корисним і для України. Це також показує доцільність впровадження спеціалізації в судовій системі України.

IV. «Малозначні справи» в Україні

Для розгляду більшості справ чинними Цивільним («ЦПК») та Господарським («ГПК») процесуальними кодексами України визначено два типи проваджень: спрощене і загальне позовне (далі наводитимуться посилання на ЦПК із перехресним посиланням на ГПК).

У кодексах зазначаються відповідні категорії справ з усіма особливостями, які з цього випливають.

Перш за все, ч. 6 ст. 19 ЦПК (ч. 5 ст. 12 ГПК містить схожі положення) визначає, що таке малозначні справи:

«6. Для цілей цього Кодексу малозначними справами є:

- 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (227 000 грн = 6 700 Євро);*
- 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (567 500 грн = 16 700 Євро);*
- 3) справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплати додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства);*
- 4) справи про розірвання шлюбу;*
- 5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».*

По-друге, у ст. 274 ЦПК (ст. 247 ГПК) указана концепція малозначних справ і встановлено провадження для такого типу справ у суді першої інстанції, а саме:

«Стаття 274. Справи, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження

1. У порядку спрощеного позовного провадження розглядаються справи:

- 1) малозначні справи;*
- 2) що виникають з трудових відносин;*
- 3) про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд.*

2. У порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті.

3. При вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує:

- 1) ціну позову;
- 2) значення справи для сторін;
- 3) обраний позивачем спосіб захисту;
- 4) категорію та складність справи;
- 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо;
- 6) кількість сторін та інших учасників справи;
- 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

4. В порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах:

- 1) що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплати додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя;
- 2) щодо спадкування;
- 3) щодо приватизації державного житлового фонду;
- 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу;
- 5) в яких ціна позову перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 цієї частини.

5. Суд відмовляє у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача про збільшення розміру позовних вимог або зміни предмета позову відповідна справа не може бути розглянута за правилами спрощеного позовного провадження».

Визначення, наведене у ст. 19 ЦПК (ст. 12 ГПК), має враховуватися як визначальне.

V. Усунути розмежування?

Це людська реальність: кожен, хто є учасником судового процесу, вважає, що його справа має велике значення, інакше вона б не опинилась у суді.

Саме використання слова «малозначний», якою б мовою воно не звучало, вказує на те, що справа не має великого значення – не важлива. Тільки цього вже достатньо для того, щоб переглянути підхід до визначення цього поняття. Можливо, краще ґрунтувати це визначення на характері та змісті позову, а відтак вказувати на доцільність застосування спрощеного провадження та пояснювати, що у зв'язку з цим обсяг процесуальних прав є дещо обмеженим.

Якщо метою є підвищення ефективності судового процесу (тобто, щоб суд працював ефективно), то потрібно максимально скоротити кількість процесуальних/промідних рішень, які має ухвалювати суддя.

З цієї точки зору вкрай важливим є дозволити суду займатися лише або, принаймні здебільшого вирішенням реальних спорів між сторонами, та уникати зайвих процесуальних кроків, які є очевидними. Наприклад, коли суддя призначає дату розгляду справи, то є очевидним, що було вирішено відкрити провадження у справі, й окреме рішення про це приймати не має сенсу. Суддя має ухвалити відповідне рішення, лише коли є підстави не відкривати провадження у справі. Іншими словами, сам факт того, що суддя призначає слухання справи, означає, що він вже відкрив провадження.

Намір зменшити кількість зайвих процесуальних/проміжних рішень, які має ухвалити суддя, зумовлює виникнення питання доцільності розмежування малозначних та інших справ. Насправді виявляється, що (спрощене) провадження для малозначних справ суперечливого характеру застосовується рідко або взагалі не застосовується, адже адвокати часто просять суд не відносити їхню справу до «малозначних» (за ст. 274 ЦПК та ст. 247 ГПК така можливість передбачена), відтак, відповідно до їх бажання, мають відбуватися судові засідання.

Норми, що регулюють спрощене провадження, вказують на те, яку кількість процесуальних рішень має ухвалити суд (визначення, чи розглядати справу у спрощеному провадженні; вирішення клопотань; повідомлення учасників процесу; встановлення строків; оцінка обґрунтованості причин пропущення процесуальних строків; повернення до загального провадження). Їхню кількість можна вважати **надмірною**, або іноді вони можуть вважатися такими, що ухвалені **імпліцитно**.

Крім того, було б не зовсім ввічливо говорити сторонам та їхнім адвокатам, що їхня справа малозначна, оскільки таке визначення є принизливим, бо сторони (або принаймні одна з них) зазвичай вважають свою справу важливою.

Враховуючи вищенаведене, було б доцільним **усунути наявне розмежування між малозначними та іншими справами** також й тому, що воно не має жодної доданої вартості.

VI. Різні типи проваджень, пов'язані з малозначними / дрібними справами

Розглядаючи це питання з процесуальної точки зору, можна зробити наступний перелік у порядку зростання складності:

а. Судовий наказ

Те, що було сказано з приводу різних стадій цивільних та господарських спорів (Глава II), дає зрозуміти, чому було б корисно встановити зв'язок зі звітом Катіліна Попова «Аналіз недоліків законодавства у сфері примусового виконання», який був підготовлений у рамках проекту «Право-Justice». На стор. 11 вказано: *«Хоча процедура видачі судового наказу й передбачена, але вона належним чином не працює через обмеженість сфери застосування та недоліки в процесі виконання судового наказу».*

Судовий наказ, що є предметом окремого дослідження інших експертів, є одним із засобів правового захисту, який має розглядатися у межах цього звіту як такий, що пов'язаний з вирішенням малозначних справ. Приблизно до 2010 р. ЦПК містив опцію застосування відносно простої процедури стягнення за судовим наказом. Після обговорення в суспільстві законодавець вирішив обмежити застосування таких процедур (крім випадків, передбачених п.п. 1-6 ч. 1 ст. 161), дозволивши їх лише щодо юридичної особи або фізичної особи-підприємця (п. 7 ч. 1 ст. 161). У ГПК, до набрання чинності його новою редакцією у 2017 р., наказного провадження як такого не існувало.

Для більшого розуміння пропозицій корисним буде навести стислий опис чинних процесуальних правил.

Чинні Кодекси передбачають наказне провадження у статтях 160 – 172 ЦПК та статтях 147 – 160 ГПК.

Ці положення є більш-менш схожими, але, як і слід було очікувати, сторони можуть бути різними (п. 7 ч. 1 ст. 161 ЦПК у порівнянні з нормою ч. 3 ст. 147 ГПК). У ГПК усі грошові вимоги, що не перевищують 100 ПМ (розмір аналогічний до ЦПК), підпадають під розгляд у цій процедурі. У ЦПК згадуються додаткові категорії (стягнення заробітної плати, аліментів, дрібних сум за надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення). Вимоги до змісту заяви та доданих документів також схожі. Але тут зауваження може полягати в тому, що формальні вимоги, які мають бути дотримані, є відносно обтяжуючими як для застосування швидкого та простого способу стягнення боргів (ст. 163 ЦПК, ст. 150 ГПК). За законом суд повинен вивчити заяву досить ретельно (наприклад, ч. 4 ст. 165 ЦПК), що займає відносно багато часу, у порівнянні з процедурою, наприклад, у **Німеччині**.

Підпис судді вимагається як за ч. 3 ст. 168 ЦПК, так і ч. 3 ст. 155 ГПК.

Подальший порядок подій (ст. 169 ЦПК і ст. 156 ГПК) полягає в тому, що суд надсилає боржнику судовий наказ, до якого додаються копії заяв та підтверджуючі документи. Боржник може подати до суду заяву про скасування судового наказу протягом 15 днів, і в цьому випадку справа перетворюється на судовий процес.

Як ЦПК, так і ГПК мають деякі процесуальні недоліки. Кількість і природа формальних вимог, як описано вище, дуже велика, що робить цей варіант не надто привабливим, особливо у контексті відносно дрібних вимог. Наприклад, обидва кодекси зобов'язують надати перелік документів, який додається до заяви, що становить відносно великий та непотрібний тягар.

Для забезпечення ефективного функціонування економіки бажано повернутись до спрощених процедур стягнення заборгованості для більшості суто грошових вимог. Такий варіант буде прийнятним й для діджиталізації процедур; опція для дрібних позовів, що існує в **Англії та Уельсі**, стане гарним прикладом того, як це може працювати (<https://www.gov.uk/make-court-claim-for-money>).

Далі робиться припущення, що можлива опція обов'язкового застосування судового наказу для суто грошових вимог розміром до 500 ПМ. У майбутньому цей звіт можна об'єднати зі звітом Катіліна Попова та створити комплексну пропозицію, що буде починатися з судового наказу та закінчуватися успішним

виконанням. Таким чином, буде створено опис «ланцюжка подій», необхідних для забезпечення виконання грошових зобов'язань.

Варіантом, що варто розглянути, є приклад **Німеччини** у вирішенні суто грошових вимог – Mahnbescheid (наказ). Порядок подій такий: подання запиту, перевірка формальностей, видача Mahnbescheid (наказ), направлення боржнику, 14 днів на заперечення, а у разі їх відсутності – запит на виконавчий лист. У кожній з 15 федеральних земель лише один суд займається видачею Mahnbescheid (наказ); у разі наявності спору справи передаються до територіально компетентного суду (ст. 688-696 Цивільний процесуальний кодекс – ZPO). Україна обрала варіант, за якого судовий наказ видається негайно та є остаточним, якщо його не оскаржують.

Загальна спільна мета механізмів видачі судових наказів та розгляду справ за позовами про стягнення незначних сум – це прискорити врегулювання відносно простих спорів, щоб забезпечити виконання цивільних та господарських зобов'язань.

Під час консультацій зі стейкхолдерами стало відомо, що однією з перешкод для використання судового наказу був строк позовної давності. Відтак є сенс, враховуючи західноєвропейську практику, знайти рішення задля спрощення правил переривання строків позовної давності.

b. Заочне рішення

Аналізуючи питання малозначних справ, необхідно чітко розмежувати **два варіанти розвитку справи**:

- справи, в яких відповідач з'явився до суду для захисту своїх інтересів і повністю або частково заперечує проти позову, та
- справи, де відповідач не з'явився до суду, а отже, рішення має бути ухвалено заочно.

Остання категорія справ має вважатися простою і зрозумілою. Система господарських і цивільних прав, якими наділені сторони, передбачає, що якщо сторона не бажає захищатися проти вимог позивача і не з'являється до суду, то позов може бути задоволений, крім випадків, коли він є незаконним, що рідко трапляється. Такі справи можуть бути розглянуті протягом декількох днів чи тижнів, та не створюють проблем.

Вбачається, що у ГПК відсутня окрема процедура розгляду справ у заочному порядку.

Основна частина положень про ухвалення заочного рішення (ст. 280 ЦПК і далі) не є надто запутаною та є досить простою. Єдина складність стосується ч. 3 ст. 280 ЦПК, адже загальноприйнятим правилом заочного розгляду спорів є те, що ні характер позову, ні його підстави змінювати не можна, тому що презюмується, що відповідач прийняв рішення не оспорювати вимоги у тому розмірі та на тих підставах, які були заявлені до суду. Теоретично можливо слідувати згаданому положенню ч. 3, але позивачу в такому випадку (коли внаслідок такої зміни розгляд справи відкладається) простіше відкликати позов та подати новий, або ж він може подати додатковий (уточнюючий) позов, але тягар зайвої роботи має покладатися на позивача, а не на суд.

Без будь-якої шкоди для сторін чи якості судових рішень відповідне положення можна було б звести до наступного (нижче подається проєкт). Наприклад, **не є завданням суду** з'ясувати, чи є у відповідача поважна причина не з'явитися до суду; суд/суддя просто має переконаватися, що його немає в суді у разі, якщо він був належним чином повідомлений. Сторони/громадяни мають усвідомлювати, що вони мають не тільки права, але й обов'язки (наприклад, заявити, що ви хочете заперечити проти позову).

Проєкт

Глава 11. Заочний розгляд справи

Стаття 281. Умови заочного розгляду справи

1. Суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів за одночасного існування таких умов:

- 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання;
- 2) відповідач не з'явився в судове засідання;

2. У разі участі у справі кількох відповідачів заочний розгляд справи можливий у випадку неявки в судове засідання всіх відповідачів.

3. У разі зміни позивачем предмета або підстави позову, зміни розміру позовних вимог суд відкладає судовий розгляд для повідомлення про це відповідача.

Стаття 282. Порядок заочного розгляду справи

1. Про заочний розгляд справи суд постановляє ухвалу і задовольняє позов, крім випадків, коли він є необґрунтованим та не базується на законі.

Стаття 283. Форма і зміст заочного рішення

1. Форма і зміст заочного рішення повинні відповідати вимогам, встановленим статтями 264 і 266 цього Кодексу, і, крім цього, у ньому можуть бути посилання на подані документи у справі.

Стаття 284. Повідомлення про заочне рішення

1. Відповідачам, які не з'явилися в судове засідання, направляється копія заочного рішення у порядку, передбаченому ст. 273 цього Кодексу».

Насправді, має існувати процедура, за допомогою якої відповідач міг би захищати свої інтереси. Така можливість повинна бути обмеженою у часі, а відлік часу має починатися з моменту повідомлення про рішення або інших обставин, на основі яких можна зробити висновок, що та на яку дату відповідач був проінформований про рішення та його зміст.

З урахуванням чинного законодавства, така процедура могла б виглядати наступним чином:

Проєкт

Глава 11. Заочний розгляд справи

Стаття 285. Порядок і строк подання заяви про перегляд заочного рішення

1. Заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача.

THIS PROJECT IS FUNDED BY
THE EUROPEAN UNION

EXPERTISE
FRANCE

PRAVO-JUSTICE

2. Заяву про перегляд заочного рішення може бути подано протягом тридцяти днів з дня повідомлення позивачем відповідача або інших обставин, які свідчать про те, що відповідач був повідомлений про зміст рішення.

Стаття 286. Форма і зміст заяви про перегляд заочного рішення

1. Заява про перегляд заочного рішення повинна бути подана у письмовій формі.

2. До такої заяви про перегляд заочного рішення має додаватися відповідне рішення суду або його копія;

У ньому мають міститися підстави заперечень, посилання на докази, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти вимог позивача, а також клопотання про перегляд заочного рішення суду і перелік матеріалів, що додаються до заяви.

3. Заява про перегляд заочного рішення підписується особою, яка її подає.

4. До заяви про перегляд заочного рішення додаються її копії за кількістю учасників справи та копії всіх доданих до неї матеріалів.

5. До заяви про перегляд заочного рішення, поданої представником відповідача, додається довіреність або інший документ, який підтверджує його повноваження.

6. До заяви про перегляд заочного рішення додається документ про сплату судового збору.

7. До заяви про перегляд заочного рішення додаються докази, на які посилається заявник.

8. Неналежне оформлення заяви про перегляд заочного рішення зумовить відхилення такої заяви.

Стаття 287. Дії суду після прийняття заяви про перегляд заочного рішення

1. Прийнявши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення, суд невідкладно надсилає її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи. Одночасно суд повідомляє учасників справи про дату, час і місце розгляду заяви.

2. Далі спір буде розглянуто судом, як це передбачено ч.ч. 2, 3 ст. 279 та ст. 280 цього Кодексу.

Стаття 288. Порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення

1.2. ...

3. У результаті розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд може ухвалити рішення, яким:

1) залишити заяву без задоволення;

2) скасувати заочне рішення і замість нього прийняти рішення по суті справи так, як це було б зроблено при розгляді звичайного спору.

Стаття 289. Скасування та оскарження заочного рішення

1. ...

2. Позивач має право оскаржити заочне рішення суду в загальному порядку, встановленому цим Кодексом.

THIS PROJECT IS FUNDED BY
THE EUROPEAN UNION

EXPERTISE
FRANCE

PRAVO-JUSTICE

с. Позови, щодо яких відсутні заперечення

Друга категорія справ стосується тих випадків, коли позовна заява подана, відповідач з'явився до суду і не заперечив проти позову – чи-то прямо заявивши, що він визнає позов та не оскаржує його, чи-то просто не подавши жодного письмового заперечення.

У таких ситуаціях відбувається до певної міри те ж саме, що й у процедурі заочного розгляду справи: задовольняється позов та ухвалюється рішення, що більш-менш порівнюється з тим, що було зазначено вище у контексті заочного рішення.

VII. Значимість для судів першої інстанції

Ми проаналізували судову статистику за 2019 та 2020 роки (щорічні звіти), систематизовану Державною судовою адміністрацією², та, головним чином, сфокусувались на даних щодо розгляду та вирішення справ у судах першої інстанції.

1) Загальні суди (цивільні справи)

Законодавство передбачає можливість звернутися із заявою про видачу судового наказу в декількох категоріях вимог, зокрема:

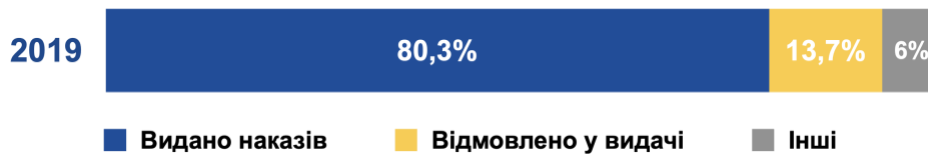
- стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати
- стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення тощо
- стягнення аліментів на дитину

Відповідно до статистичних даних за 2019 та 2020 роки³, кількість заяв про видачу судового наказу становила 170 042 (2020: 209 468), з яких 136 572 (2020: 166 524) було задоволено. Оскаржено 6 633 (2020: 8 410) судових наказів – тобто менше 5%, з них 5 113 (2020: 6 766), врешті, були скасованими.

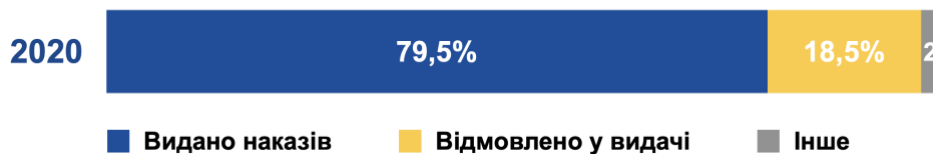
² Повні версії статистичних звітів доступні за посиланням: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

³ Надалі статистика 2020 року подається у дужках, поряд зі значеннями за 2019 рік відповідно

170'042 поданих заяв

209'468 поданих заяв

Найважливішою категорією серед вищеперерахованих видається стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг.

У цій категорії кількість поданих заяв – 124 142 (2020: 171 168), тоді як кількість виданих судових наказів складає 97 882 (2020: 134 283). У 4 872 (2020: 5 757) випадках їх було оскаржено, тобто – менше 5% (2020: 4%).

Це вказує, що кількість судових наказів як в абсолютних цифрах, так і відносних, є вражаючою і говорить сама за себе.

На підставі цих розрахунків можна зробити вагоме припущення, що якби закон дозволяв звертатися із судовими наказами для стягнення коштів за договорами не лише щодо юридичних, а й фізичних осіб, то використання цієї процедури, безумовно, зросло б ще більше, а навантаження на суддів значно зменшилось.

Загальна кількість цивільних справ, поданих для розгляду у порядку спрощеного провадження в судах першої інстанції, становить 567 245 (2020: 511 666).

З-поміж усіх, наступні категорії справ є найбільш чисельними:

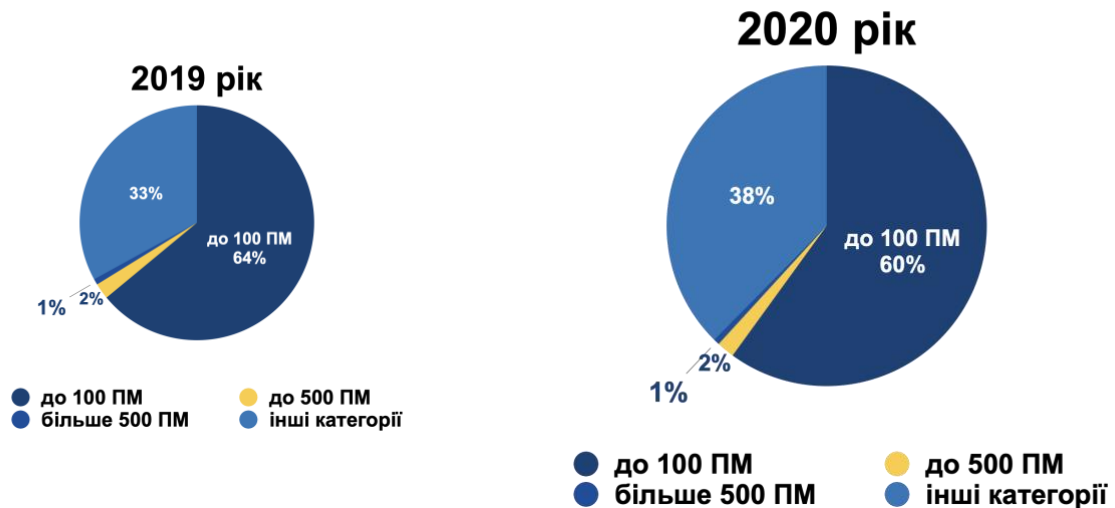
Договори купівлі-продажу та ін. (кат. 28 ⁴)	176 211 (2020: 172 464)
Позика, банківський кредит (кат. 38)	130 099 (2020: 122 829)
Сімейні спори, розірвання шлюбу (кат. 67)	206 803 (2020: 173 971)

⁴ Номери категорій - ідентифікатори, які використовуються ДСА, і їх згадування дозволяє ретельно вивчити представлені у цьому звіті дані

Загальна кількість наведених справ

513 113 (2020: 469 264), усього 90% (2020: 92%)

Для цілей цього звіту категорія дрібних справ є найважливішою. Справи за категоріями 28 та 38 із ціною позову менше 100 ПМ становлять відповідно 110 034 (2020: 100 814) та 86 524 (2020: 75 523), тобто у сумі – 196 558 (2020: 176 337).

Це означає, що з усіх поданих позовів до судів першої інстанції 34% мали ціну 210 200 грн або менше.

Висновок може бути такий: з усіх справ у судах першої інстанції в Україні, що розглядаються у позовному провадженні, 34% або 196 558 (2020: 176 337) позовів мали ціну нижче 210 200 грн або 6 200 Євро. Порівняно велика кількість справ з ухваленням заочного рішення: 87 120 + 70 666 = 157 786, або 80% (2020: 76 544 + 57 752 = 134 296, або 76%).

2) Господарські суди

Кількість заяв про видачу судових наказів про стягнення заборгованості за письмовим договором, що не перевищує 100 ПМ (210 200 грн) у 2019 році становила 6 814 (2020: 9 029), з яких у 988 (2020: 1 594) випадках боржник оскаржив наказ. Порівняно із ситуацією у цивільних судах, у господарських судах ця процедура застосовується доволі рідко.

Вимоги до 100 ПМ

Кількість поданих позовів у 2019 році становила 87 387 (2020: 85 825), з яких 29 253 (2020: 29 939) позови були ціною нижче 100 ПМ (210 200 грн, 6 200 Євро). Загальна кількість позовів з ціною від 100

до 500 ПМ становила 11 461 (2020: 11 304). Загальна кількість позовів до господарських судів на суму 500 ПМ складала 40 714 (2020: 41 243).

Ці цифри вказують, що з метою спрощення і прискорення процедур мають розглядатися обидві категорії (до 100 ПМ та від 100 до 500 ПМ), які разом складають 46% (2020: 48%) усіх справ.

З-поміж усіх, наступні категорії справ є найбільш чисельними:

Земельні спори (кат. 25)	5 186 (2020: 4 463)
Договори, позика, банківський кредит (кат. 71)	50 950 (2020: 48 332)
Банкрутство	15 304 (2020: 16 121)
Загальна кількість наведених справ	71 440 (2020: 68 916), усього 81% (2020: 80%)

Для цілей цього звіту категорія дрібних справ є найбільш важливою з точки зору кількості. Подані позови в категорії 71 з ціною менше 100 ПМ складають 23 867 (2020: 23 949). З огляду на економічне становище господарських судів та якість учасників господарського процесу, існують достатні підстави включити до цього підрахунку також іншу категорію вимог (від 100 до 500 ПМ) у кількості 9 558 (2020: 9 343). Отже, загальна кількість спорів у цій категорії становить 33 425 (2020: 33 292).

Це означає, що категорія майнових позовів, ціна яких нижча за 500 ПМ, становить 38% від загальної кількості справ, що надходять.

3) Висновок

Ці дані показують, що значна кількість позовів має відносно низьку ціну (% від загальної кількості справ):

**Ціна позову до 100 ПМ
(цивільні справи)**

34%

**Ціна позову до 500 ПМ
(господарські справи)**

38%

Спрощення судового провадження за вказаними видами позовів та/або широке використання судових наказів **зменшить навантаження** на суди та може, навіть, **скоротити тривалість** судових процедур.

VIII. Проміжні висновки

У зв'язку з цим постає наступне питання: чи потрібно віддавати перевагу на користь єдиної чіткої процедури розгляду всіх цивільних і господарських справ, або доцільним є існування окремої процедури розгляду дрібних спорів.

Останній варіант, видається, відповідає європейським стандартам. Утім, **Німеччина** пішла дещо іншим шляхом: усі справи розглядаються у схожий спосіб, єдиний виняток становлять позови ціною менше ніж 600 Євро (справді дуже незначні вимоги).

По-друге, якщо вважати за доцільне визначати деякі справи як дрібні спори, то потрібно дослідити, по-перше, чи варто мати більш-менш спеціалізованих суддів цивільної/господарської юрисдикції, та, по-друге, щоб вони у межах норм процесуального законодавства мали повноваження визначати відповідну процедуру.

Крім того, існує чітка різниця між існуванням безспірними вимогами та наявністю спору. Це, врешті-решт, стає зрозумілим лише у судовому провадженні: чи є заперечуються вимоги, чи ні?

Залишається актуальним питання, у якому порядку та в якій формі ці процедури мають бути ініційовані в суді (запит; заява про видачу судового наказу; судова повістка, вручена виконавцем).

IX. Варіанти для України – алгоритм рішень

У першу чергу, необхідно відповісти на питання про те, чи потрібно Україні організувати швидку й просту процедуру розгляду дрібних спорів. Утім, відповідь може бути позитивною тоді, коли відбуватиметься сприяння ширшому застосуванню, а також заохочення до фактичного використання судових наказів для стягнення грошових вимог у розмірі до 500 ПМ.

Коли йдеться про незначні суми коштів, скажімо, про суми не більше 227 000 грн, може бути застосоване **скорочене провадження**, наприклад, за вищезгаданою моделлю **Німеччини**. Або ж можна розглядати такі справи у письмовому провадженні, бажано з використанням **форм або шаблонів** документів, які найчастіше використовуються у процесі розгляду справ, а слухання матимуть місце тільки за потреби оцінити спір, після чого буде ухвалено рішення.

Це, звичайно, має передбачатися для випадків оскарження судового наказу.

Очевидно, що для таких наказів потрібно сформулювати чіткі правила та передбачити використання згаданих форм або шаблонів документів. Це стосується суто грошових вимог. Більше того, заявник має володіти можливістю додавати до суми вимог відсотки та судові витрати. Суд видає наказ та повідомляє

відповідача. Якщо відповідач висуває свої заперечення та оскаржує вимогу у встановленому порядку, то **лише в цей момент стає зрозуміло, що існує спір про право**. Щоб дати відповідь на вищенаведені запитання, можна використовувати таку таблицю:

- 1) Чи є ця вимога винятково грошовою, ціною до 500 ПМ, з відсотками та витратами?
 - a. Якщо ні, то застосовується загальна процедура розгляду справи.
 - b. Якщо так, то треба дотримуватись процедури, встановленої для видачі судових наказів (наказне провадження).
- 2) Видача судового наказу та повідомлення:
 - a. Якщо відповідач не оскаржує, далі починається виконання;
 - b. Чи оскаржується вимога?
- 3) У разі оскарження:
 - a. Сума грошової вимоги становить 100 ПМ (227 000 грн) або менше – застосовується **скорочене провадження**.
 - b. Сума грошової вимоги становить понад 100 ПМ (227 000 грн) – загальне провадження для цієї категорії справ.

Можна стверджувати, що існують обґрунтовані очікування, що відповідач захищатиме власні інтереси перед судом у справі про стягнення відносно великої суми грошових коштів, наприклад більш як 500 ПМ (1 135 000 грн). Це може зумовити існування опції подання позову у тому ж порядку, у якому заявляються негрошові або не лише грошові вимоги (одразу в загальному порядку).

Підсумовуючи, наступний «алгоритм рішень» вказує на шлях, яким слід рухатися:

Крок 1: Чи є це суто грошовою вимогою?

Ні	→	Загальне позовне провадження	
Так	→	Більш як 500 ПМ	→ загальне позовне провадження
		Менш як 500 ПМ	→ судовий наказ

Крок 2: Вимога менше ніж 500 ПМ – видається судовий наказ – чи є оскарження?

Ні	→	Виконання	
Так	→	Вимоги понад 100 ПМ	→ загальне позовне провадження
		Вимоги менш як 100 ПМ	→ скорочена процедура для дрібних спорів

Для цілей належного управління судочинством й ведення статистики (оцінка реального навантаження судів) надзвичайно важливо розрізнати ці дві категорії, оскільки розгляд безспірних вимог, очевидно, потребує набагато менше роботи, ніж розгляд спорів:

- Безспірні вимоги – це неоскаржені судові накази; позови, розглянуті заочно; позови, проти яких відсутні заперечення.
- Споры про право – це оскаржувані судові накази та інші спірні вимоги.

У повсякденній практиці відповідь на питання, чи слід розглядати справу як спір, стає відома лише у той момент, коли подається заява про оскарження судового наказу, тобто на подальших стадіях процесу. Як наслідок, реєстрація справи як спору відбувається тоді, коли справа реєструється ще як заява про видачу судового наказу. Наприклад, заява про видачу судового наказу була подана 1 жовтня 2020 р., судовий наказ було видано 7 жовтня 2020 р. Надалі, наказ вручено боржнику 15 жовтня 2020 р., а боржник оскаржує його 29 жовтня 2020 р.

Тобто, видача судового наказу зареєстрована 7 жовтня 2020 р., а реєстрація справи, трансформованої у спір, відбувається 29 жовтня 2020 р. Таким чином, можна стверджувати, що одна і та ж сама справа реєструється двічі. Однак, сучасні автоматизовані системи дозволяють змінювати справу під тим самим номером з провадження за безспірними вимогами на спори (справи). Відтак, наприкінці року така справа буде рахуватися вже як спір, а не як провадження з розгляду безспірних вимог.

Те саме, до певної міри, стосується ситуації, коли після подачі позову відповідач подає свій відзив.

Наступне порівняння теперішньої ситуації із запропонованим спрощенням може бути ілюстративним.

Теперішня ситуація:

1. Для дрібних спорів — спрощене провадження (або загальне, якщо суд так вирішить).
2. Для інших справ — загальне позовне провадження.
3. Судовий наказ – опція.

Запропоноване рішення для вирішення спорів є таким: у разі оскарження судового наказу на суму менш як 100 ПМ, розгляд справи відбуватиметься за **скороченою** процедурою. Для розгляду всіх інших спорів буде передбачене загальне провадження.

Однак, з огляду на можливість цифровізацію процедур, може виникнути запитання, чи можна **спростити існуюче загальне провадження**.

В останній ситуації слід розглянути можливість **заміни** існуючого загального провадження на процедуру, більш-менш **порівнянну з теперішнім спрощеним провадженням**. Це може виглядати так::

1. Перший обмін письмовими документами між сторонами, організований та контрольований канцелярією.

2. Наступне слухання справи, якщо суд вважатиме це необхідним (буде описано у Розділі XI, b).

X. «Малозначні справи», існування спору

Як вже було зазначено, якщо на основі вказаних аргументів прибрати концепцію «малозначних справ» і натомість створити процедуру розгляду «дрібних справ», яка буде застосовуватись лише при видачі та оскарженні судового наказу на суму 227 000 грн або менше, – це відповідатиме кращим європейським практикам. Для розгляду такої категорії справ має бути передбачена **скорочена процедура**.

Усі інші цивільні та господарські справи мають розглядатись у провадженні, що застосовується для розгляду спорів.

XI. Яке провадження застосовувати у таких випадках?

a. «Дрібні справи»

Для розгляду «дрібних справ» можна запропонувати дійсно просту процедуру. Загалом, за чинним законодавством, порядок дій є таким:

- Заява про видачу судового наказу
- Видача судового наказу
- Повідомлення боржника
- Оскарження судового наказу
- За наявності підстав – без проведення слухання – судовий наказ скасовується
- Позивач має право звернутися до суду з позовом

Новий підхід може бути зведений до наступного. Після видачі судового наказу позивач має повідомити про це відповідача, який за законом матиме гарантовану можливість оспорити таку вимогу. Оскарження має подаватися у формі письмового документа протягом передбаченого періоду. При цьому, одночасно мають бути подані відповідні документи та інші докази, що підтверджують позицію відповідача.

Стисло, порядок дій може бути наступним:

- Заява про видачу судового наказу
- Видача судового наказу
- Повідомлення боржника позивачем
- Оскарження судового наказу із поданням документальних доказів – судовий наказ скасовується *ipso iure* (у силу закону)

- Подача документальних доказів позивачем
- За заявою сторін або однієї з них, та якщо суд вважає це необхідним – усне слухання
- Рішення суду

Якщо під час слухання або загалом суддя приходить до висновку про необхідність отримання додаткових доказів від сторін, він може оголосити перерву у засіданні або ухвалити проміжне рішення для надання їм можливості подати відповідні документи до канцелярії, також надавши копії протилежній стороні, та, згодом, поновити розгляд справи. Таким чином, суддя має можливість підходити до розгляду кожної справи індивідуально.

Цілком зрозуміло, що було б дуже корисно мати методичні рекомендації щодо таких процедур, особливо тоді, коли сторони беруть участь у справі за відсутності адвокатів. Наказне провадження може бути розпочато без допомоги адвоката, але коли справа доходить до оскарження наказу, що, відповідно, матиме наслідком розгляд справи у загальному порядку, правова допомога адвоката має надаватися на загальних підставах.

Тоді було б бажано, щоб судді розглядали такі справи в рамках певної спеціалізації: швидко, практично, збалансовано. Це означає, що досвід роботи суддею у цивільних і господарських справах буде матиме надважливе значення. Якщо суд невеликий, то один суддя може розглядати й дрібні спори, й звичайні справи.

b. Інші позови – загальна процедура

Як уже зазначалось, міркуючи над цими проблемами, виникає питання, чи є підстави для перегляду положень чинних кодексів. Щоб спростити та прискорити процедури, можна розглянути доцільність перетворення нинішніх «спрощених» у звичайні. Якщо у певній справі ситуація потребуватиме застосування складнішої процедури, наприклад, проведення додаткових засідань або вжиття інших кроків, необхідних суду для того, щоб отримати чітке і повне уявлення суті справи, – суддя повинен мати дискреційні повноваження відповідно коригувати процес. Так можна забезпечити дійсно індивідуальний підхід до кожної справи. Це більшою мірою відповідає існуючим європейським практикам.

У чинних ЦПК та ГПК містяться норми, що регулюють питання проведення спрощеного провадження (зокрема, ст. 274-279 ЦПК та ст. 247-252 ГПК).

Характеристики:

- Подання позову
- Відзив
- Відповідь на відзив
- Заперечення
- (без підготовчого засідання)
- Судові засідання не проводяться, якщо не встановлено іншого: тоді надання усних пояснень
- Рішення

Така процедура слугуватиме поставленим цілям: заслуховування сторін усно та письмово, ухвалення судом рішень, що відповідатимуть європейським стандартам. Однак, з огляду на всеосяжну мету (швидке та ефективне цивільне та господарське судочинство) та кращі європейські практики, можна розглянути можливість її спрощення та впровадження лише одного виду такої процедури.

Важливою особливістю є те, що письмовий етап провадження ведуть співробітники суду під наглядом досвідченого судді, наприклад, керівництва суду, чи керівника апарату. Справа передається судді або колеґії суддів, щойно призначена дата засідання або необхідно ухвалити рішення у тих випадках, коли сторони відмовились від участі у засіданні. Дуже важливу роль відіграють методичні рекомендації, щоб сторони та їхні адвокати знали, чого від них очікують та якими є їхні обов'язки в частині забезпечення належного перебігу провадження, що, у підсумку, зробить можливим ухвалення рішення.

Такий підхід сприяв би **впровадженню цифрових процедур**: подача документів могла б відбуватися в електронному вигляді, а зв'язок між судом та сторонами забезпечувався б за допомогою електронної пошти чи інших цифрових засобів.

Одне із спостережень у зв'язку з функціонуванням цивільного й господарського судочинства стосується відносно трудомісткої процедури публічного проголошення судових рішень. У країнах Західної Європи такого проголошення вже не відбувається.

У якості ілюстрації: припустимо, суд призначив проголошення рішення на п'ятницю, о 14.00. Це означає, що сторони та адвокати повинні з'явитися до суду, що вимагає від них бути присутніми там, принаймні, годину, і годину, щоб повернутися туди, звідки вони приїхали. Судді повинні знаходитись у залі судового засідання, що означає, що кожен з них витратить близько десяти хвилин на те, щоб дістатися туди; далі відбувається проголошення, і тільки після цього вони повертаються до своїх кабінетів і можуть відновити роботу. Тобто, у підсумку, це забирає, щонайменше, пів години. До того, слід повідомити охорону в суді, розпорядників і канцелярію, а також підготувати слухання тощо, – загалом, принаймні, одна година роботи апарату. Натомість просте надання тексту рішення сторонам і громадськості зекономить багато робочого часу кожній залученій до процесу особи. Згідно з позицією ЄСПЛ (Претто та ін. проти Італії, 8 грудня 1983 р.) така практика відповідає ст. 6 ЄКПЛ, "... мета, переслідувана п. 1 ст. 6 (ст. 6-1) у цьому контексті – а саме, забезпечити публічний контроль за судовою владою з метою захисту права на справедливий судовий розгляд – цілком досягається, принаймні, стосовно касаційного провадження, шляхом депонування рішення у канцелярії; це робить повний текст рішення доступним для усіх тією ж мірою, що і його публічне зачитування...".

Цей приклад просто показує, що впровадити такий підхід до проваджень можливо.

У цьому аспекті вимагає уваги й інше питання. Деякі співрозмовники зауважували, що обов'язок суду ухвалювати рішення негайно після розгляду справи є недостатньо розумним, оскільки часто необхідно обміркувати інформацію, отриману під час слухання. **Суд повинен мати час на роздуми, перш ніж він ухвалить своє остаточне рішення.**

Дійсно, було б добре, щоб під час завершення усного слухання суд або головуючий оголосили день ухвалення та доведення до відома свого рішення. Щобільше, це дозволить суду підготувати письмове рішення до його прийняття, що, безумовно, покращить якість такого рішення.

Ще одне завершальне дискусійне питання стосується статусу третіх осіб і його слід обговорити окремо.

XII. Треті особи

Як уже зазначалося, метою реформ є вдосконалення цивільного і господарського судочинства шляхом усунення всіх формальних перешкод. Однією з таких перешкод може бути питання, пов'язане з третіми особами, хоча їхню позицію не можна вважати формальністю.

Однак, за філософією українського цивільного і господарського кодексів у питаннях визначення меж розгляду та суті справи **визначальну роль відіграють сторони**. Приклад: коли у спорі певні факти та обставини не оспорується іншою стороною, вони не потребують додаткового доказування і можуть вважатися встановленими для обох сторін. У результаті, рішення у такій справі є обов'язковим лише для сторін. Це означає, що подібне рішення, як правило, не може порушити прав третіх осіб.

У деяких ситуаціях може бути доцільним, щоб третя особа, за необхідності, втрутилася у провадження у цілях роз'яснення певних питань в інтересах усіх сторін. Це стосується, наприклад, тлумачення та застосування положень установчих документів компаній або забезпечувальних прав відносно певних товарів чи прав тощо. Але у цих, скоріше, виняткових випадках, можна ввести спеціальну процедуру, у межах якої третя особа на її прохання може бути допущена до справи на підставі судового рішення. Це краще, ніж необмежений доступ до процедур на будь-якому етапі, що лише ускладнює і затягує розгляд судової справи.

XIII. Порядок розгляду апеляційних скарг

і. Конституція України.

Конституція України у розділі «Правосуддя» закріплює наступні положення:

«Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

7) розумні строки розгляду справи судом;

8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;

9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності».

ii. Висновки

Отже, з тексту Конституції вбачається, що розрізнення дрібних та інших справ має значення лише для касації.

На перший погляд, воно не стосується апеляції, оскільки Конституція гарантує право на апеляцію в усіх справах.

Однак було б доцільно використати приклади, запроваджені у Європі. Наприклад, у **Нідерландах** немає можливості подати апеляційну скаргу у справах з ціною позову менше за 1 750 Євро. В інших країнах ці суми інші (наприклад, у **Німеччині** – 600 Євро, **Австрії** – 1000 Євро). Очевидно, що в Україні Конституція забороняє позбавляти можливості подання апеляційної скарги у справах із ціною позову менше певної суми.

У зв'язку з цим пропонується розглянути питання про **введення порогового значення для апеляцій у дрібних справах**, наприклад, шляхом виключення можливості апеляційного оскарження судових рішень у спорах із ціною позову, меншою, ніж, наприклад, 50 ПМ або 113 000 грн. Ця пропозиція також відповідає вже згаданому принципу *«de minimis non curat praetor»*, який чудово узгоджується із запропонованим підходом до судових наказів. Цілком очевидно, що завдяки максимальному уникненню та скороченню судових витрат і зменшенню навантаження на суд, швидкий та спрощений розгляд дрібних справ слугуватиме суспільству та економіці України, і завдяки цьому збережені ресурси будуть спрямовані на розв'язання реальних проблем та спорів.

Це вимагає віднайти можливий варіант у рамках Конституції, виключивши можливість апеляційного оскарження у дрібних справах, або через тлумачення ст. 129 Конституції України, або шляхом внесення змін до Конституції, наприклад, шляхом визначення, що право на апеляційне оскарження рішення суду у дрібних справах обмежується у порядку, визначеному процесуальним законом.

iii. Головна мета

Більше того, загалом, і навіть у ситуації, коли наведені вище пропозиції не можуть бути впроваджені, з огляду на головну мету (знизити навантаження на суди та підвищити ефективність розгляду цивільних та господарських спорів) буде доцільним розглянути можливі рішення для її досягнення в апеляційному провадженні.

Дотримуючись принципів в українській реальності (відповідальність сторін та їх визначальна роль у питаннях визначення меж та суті спору), слід розглянути доцільність заходів, спрямованих на те, щоб апеляційні суди були зосереджені у своїй роботі на реальних справах.

Перш за все, як апеляційні суди, так і Верховний Суд повинні серйозно ставитися до положень ст. 367 ЦПК (ст. 269 ГПК): в апеляційному провадженні не можуть подаватися принципово нові докази. У зв'язку з цим варто згадати, що під час дослідження імплементації та застосування ЦПК / ГПК України ([звіт від 1 жовтня 2019 р.](#)) у відповідь на питання про нові докази і факти (№49) майже 50% респондентів сказали, що апеляційні суди приймають нові факти.

Щоб правильно розуміти цю статтю, треба виходити з того, що **функція апеляційного суду** полягає не тільки в тому, щоб забезпечити правильне тлумачення і застосування законів, а і в тому, щоб перевірити правильність висновків та фактів, на яких ґрунтується рішення суду першої інстанції, або дійти іншого висновку стосовно доведеності або недоведеності фактів чи обставин, включаючи їхню переконливість.

Це означає, що переважна більшість апеляційних проваджень пов'язана з перевіркою того, правильно суд першої інстанції встановив відповідні факти та чи коректно відносно них застосовано закон. Таким чином, зрозуміло, що апеляційна скарга може бути подана лише у випадках, коли сторони, обов'язково представлені адвокатом, висувають аргументи щодо неправильного встановлення фактичних обставин справи – що, насправду, трапляється рідко – та викладають правову позицію, а також пояснення, чому встановлені факти мають привести до інших висновків.

Не зовсім зрозуміло, чи відіграє наступний аспект певну роль в українському контексті. Головні принципи процесуального права вказують на те, що не можна посилатися на порушення, якщо сторона в цьому не заінтересована. Іншими словами, якщо певна норма застосована неправильно, але її правильне застосування призведе до тих самих висновків і рішень, то у сторони **немає законного та актуального інтересу** посилатися на це порушення, а відтак така скарга має бути відхилена. Застосування цього принципу в апеляційному провадженні означає, що якщо заперечення проти рішення суду першої інстанції можуть бути правильними, але це все одно призведе до його підтвердження, то апеляційний суд може просто розглянути ці заперечення, заявивши, що сторона не має законного інтересу у них.

Так, припускається, що сторони та їх адвокати мають достатні знання та навички для того, щоб чітко визначити, які саме заперечення має апелювати проти оскаржуваного судового рішення. До того, такі ноу-хау необхідні не лише для забезпечення оскарження остаточного рішення суду, але, за потреби, ухвал про забезпечення позову або ухвал, постановлених під час підготовчого засідання.

Стаття 353 ЦПК (ст. 255 ГПК) дає можливість окремо оскаржувати усі види процесуальних/проміжних рішень, що робить неможливим безперешкодний перебіг цивільного та господарського судочинства. Необхідно, щоб більшість з цих ухвал можна було оскаржувати лише разом з остаточним рішенням у справі, тому слід ретельно переглянути цей перелік.

Деякі з таких рішень мають прийматися окремо, що вимагає існування особливих процедур, яких чинні Кодекси не передбачають.

Різниця між малозначними справами та звичайними справами певною мірою згадується в ч. 1 ст. 369 ЦПК (ч. 10 ст. 270 ГПК). Як впливає з того, про що буде зазначено нижче, можливо, буде доцільним усунути такі винятки, адже вони більше ускладнюють, ніж спрощують процедури.

iv. Варіанти для самої процедури – спрощення

По-перше, можна було б розглянути аспекти, пов'язані з правовою визначеністю. Існує правовий та суспільний інтерес в тому, щоб люди були максимально впевнені у своїх правах та обов'язках. В інших юрисдикціях чітко зрозуміло, коли строки починаються, а коли закінчуються. виправдання за недотримання цих строків у більшості випадків не приймаються, адже не повинно бути жодних сумнівів у безперечній обґрунтованості судового рішення.

Цей аспект правової визначеності також має проявлятися у судах та їх рішеннях: люди явно зацікавлені у тому, щоб **розуміти логіку процесу** після того, як відбувся судовий розгляд та було ухвалено судове рішення. Потім сторони мають знати, чи є це рішення остаточним або чи була подана апеляція. Тобто, усе має бути якомога зрозуміліше. Це в першу чергу означає, що слід уникати будь-якої невизначеності щодо моменту початку обчислення 30-денного строку з дати ухвалення рішення, і має бути зрозуміло, що відлік цього строку починається з моменту проголошення рішення суду. Може існувати практика усного проголошення судового рішення, коли його мотивувальна частина буде подана пізніше. Чинні норми роблять можливим відлік строку на апеляційне оскарження з моменту отримання повного тексту судового рішення (ч. 1 ст. 354 ЦПК; ч. 1 ст. 256 ГПК). Зрозуміло, що цей варіант може призвести до багатьох ускладнень, які створюють процесуальні затримки та додаткове навантаження на суди.

Тому це положення має бути скасоване. Рішення мають проголошуватися лише тоді, коли готова їхня мотивувальна частина, щоб сторона могла дотриматися свого обов'язку з обґрунтування підстав для апеляції.

По-друге, необхідно виключити положення на кшталт того, що викладено у ч. 3 ст. 354 ЦПК (ч. 3 ст. 256 ГПК), яке дозволяє поновлювати строки подання апеляційних скарг. Сторони справи мають не тільки права, а й обов'язки. Як тільки сторона з'являється у судовому провадженні, у неї виникає **обов'язок стежити за ходом та результатами справи**, а якщо сторона не знає про існування рішення у своєму спорі, то це є ризиком цієї сторони.

У статті 357 ЦПК (ст. 260 ГПК) та наступних статтях описуються процесуальні рішення, які мають бути прийняті судом після подачі апеляційної скарги. Багато з цих рішень стосуються фактично питань руху самої справи. Якщо скаргу подано після спливу встановлених законом строків апеляційного оскарження, у відкритті провадження буде відмовлено і це буде остаточним рішенням, яке може і має розглядатися як одне з перших питань, на яке суд має звернути увагу при підготовці остаточного рішення, але після проходження повної процедури. Отже, усі рішення, які може ухвалювати суд, мають бути сконцентровані в одному моменті.

Це означає, що всі види процесуальних рішень, описаних як обов'язкові для відкриття провадження у справі, будуть прийняті пізніше (або не будуть прийняті взагалі). Цей підхід дасть можливість спростити та прискорити провадження, що особливо важливо, коли мова йде про більш-менш дрібні справи.

Однак, деякі тимчасові заходи, згадані в ст. 353 ЦПК (пункти 3, 4, 27, 30, 31, 33, 34, 35, 36) / ст. 255 ГПК (пункти 3, 4, 25, 28, 29) вимагають швидкого прийняття рішень в апеляційній інстанції, для чого слід передбачити прискорену процедуру. Вона буде детальніше описана й вивчена в окремому дослідженні, наведеному на розробку законопроєкту з пояснювальною запискою.

По-третє, щоб уникнути безпідставних апеляцій та апеляцій заради відстрочення виконання законних обов'язків, клопотання має містити підстави для апеляції: які конкретні заперечення, які особа, що подає апеляцію, має проти рішення суду першої інстанції. Більше того, з огляду на принцип, за яким сторони самостійно визначають межі спору, апеляційний суд має бути обмежений саме наведеними підставами оскарження, які також можуть бути висунуті й іншою стороною.

Використовуючи ці ідеї, можна спростити та прискорити наявну процедуру.

v. [Практичні поради до застосування процедури](#)

По-перше, зміст апеляційної скарги можна спростити шляхом зобов'язання апелянта додавати до неї матеріали справи, у тому числі оскаржуване судове рішення. Таким чином, згадування різних деталей, як в ст. 356 ЦПК (ст. 258 ГПК), є зайвим.

Враховуючи характер апеляційної процедури в Україні, беручи до уваги чинну процедуру, а також те, що було згадано про практичні аспекти розгляду справ, можна було б запропонувати такий варіант. **Провадження має бути розділено на дві частини: підготовчу – письмову, та усну – слухання.**

Після прийняття апеляційної скарги її копія направляється іншій стороні, яка може подати відзив та, можливо, сформулювати власні заперечення щодо оскаржуваного рішення. У цьому випадку особа, яка подає апеляційну скаргу, може надати відповідь у письмовій формі. Ці документи повинні бути надіслані та зареєстровані в канцелярії суду; такий обмін документами контролює досвідчений суддя (керівництво суду), забезпечуючи належний процес розгляду справ, що відповідає принципам справедливого суду.

Щойно обмін відповідними документами завершиться (письмова частина), має бути визначено суддів, які розглядатимуть справу, а також дату та час засідання (початок усної частини), де сторони можуть представляти свої позиції у справі та надавати додаткову інформацію, після чого апеляційний суд закриває засідання та призначає день ухвалення рішення.

Кодекси містять досить багато положень, що стосуються, головним чином, внутрішньої організації суду, які можна було б переглянути. Питання, що потребують залучення судді-доповідача, а іноді навіть всієї колегії (наприклад, пункти 5, 6 ст. 365 ЦПК; пункти 5, 6 ст. 267 ГПК), викликають сумніви у тому, наскільки такі положення необхідні або навіть корисні, особливо коли мова йде про відносно прості спори. Технічні питання, як-от у ч. 3 ст. 365 ЦПК (ч. 3 ст. 267 ГПК), мають обговорюватися тоді, коли сторона подає

скарги з цього питання та коли існує реальна підстава для застосування відповідних засобів правового захисту. Функції, визначені у ч. 4 ст. 368 ЦПК (ч. 5 ст. 270 ГПК), міг би виконувати голова колегії.

Постанова суду, як вже зазначалося, має надавати відповідь на кожний аргумент та заперечення. У результаті апеляційний суд визначає (ст. 374 ЦПК; ст. 275 ГПК) подальшу долю рішення суду першої інстанції: залишення без змін, скасування, зміна рішення або ухвалення будь-якого іншого рішення. Слід уникати передачі справи до суду першої інстанції, щоб обмежити кількість апеляцій та дотримуватися розумних строків розгляду справи, що означає необхідність критичного погляду на п. 5 ч. 1 ст. 374 ЦПК (п. 5 ч. 1 ст. 275 ГПК).

vi. **Позиція третіх осіб**

В апеляційній процедурі це питання порушується, зокрема, у ч. 4 ст. 370 ЦПК (ч. 4 ст. 272 ГПК) та інших статтях. Варто звернути увагу на те, що вже було зазначено у контексті участі третіх осіб (Розділ XII). Як там указується, необмежений доступ до судового процесу, навіть під час апеляції, будь-якої третьої особи, яка стверджує, що заінтересована у результаті справи, лише ускладнює і невиправдано затримує її розгляд.

XIV. Висновки та рекомендації

Ми завершуємо звіт вибіркою ключових рекомендацій, які стосуються основних векторів удосконалення діяльності судів першої та апеляційної інстанцій. Здебільшого, наведені опції пов'язані з внесенням змін до положень Цивільного та Господарського процесуальних кодексів, однак деякі з них покликані змінити сприйняття суспільством ролі суду у вирішенні спору та механізмів розгляду справ.

A. Суди першої інстанції

I. Судовий наказ

- 1) Замінити наявну у положеннях Цивільного та Господарського процесуальних кодексів категорію малозначних справ на іншу – «дрібні справи»; таким чином, проводитиметься розмежування між дрібними та іншими, звичайними справами.
- 2) Встановити, що єдиним критерієм визначення дрібних справ повинні бути суто грошові вимоги, вартість (ціна) яких не перевищує 100 ПМ (227 000 грн).
- 3) Судовий наказ як інструмент стягнення грошових коштів за договорами, укладеними у письмовій формі, має застосовуватись, у тому числі й щодо боржників – фізичних осіб.
- 4) Передбачити, що стягнення грошових коштів у розмірі до 500 ПМ (1 135 000 грн) здійснюється винятково через звернення до суду з заявою про видачу судового наказу. Тобто, повинно бути впроваджено обов'язкове застосування наказного провадження за грошовими вимогами, які не перевищують 500 ПМ.
- 5) Концептуально змінити процедури оскарження та скасування судового наказу. Факт оскарження судового наказу має зумовлювати невідкладний початок позовного провадження (його вид залежатиме від оспорюваної суми), а не переобтяжувати кредитора необхідністю повторного звернення до суду з позовом, як це існує зараз. Відповідно, заява про видачу судового наказу вважатиметься позовом, а розгляд вимог, викладених у ній, завершується рішенням суду по суті спору.
- 6) У випадку оскарження боржником судового наказу на суму до 100 ПМ (227 000 грн), розгляд такого дрібного спору повинен проводитися за скороченою процедурою: заява боржника про скасування судового наказу розглядається як заперечення на позов, надалі усім сторонам надається можливість подати додаткові документи. Після цього ухвалюється рішення по суті, якому може передувати дуже коротке слухання.
- 7) У разі оскарження боржником судового наказу на суму понад 100 ПМ, спір має розглядатися у загальному позовному провадженні, яке наразі існує у процесуальних кодексах (потребуватиме спрощення).

- 8) Надати можливість кредиторам включати до складу грошових вимог, які заявляються ними до стягнення за судовим наказом, відсотки (договірні та/або законні) та судові витрати.
- 9) У межах кожного суду виокремити спеціалізацію суддів з розгляд дрібних справ.
- 10) Переглянути правила переривання строків позовної давності, визначивши, що щойно боржник буде повідомлений про судовий наказ, строк позовної давності переривається, а його перебіг починається спочатку.
- 11) Для уніфікації процесів, спрощення процесу опрацювання інформації суддею у найпоширеніших категоріях справ слід впровадити можливість використання стандартизованих форм, шаблонів процесуальних документів (наприклад, заяви про видачу/скасування судового наказу).

II. Оптимізація судового процесу

- 1) Спростити процедуру загального позовного провадження для справ за вимогами понад 100 ПМ, а також для інших категорій справ, зокрема:
 - управління обміном процесуальними документами повинно здійснюватися канцелярією суду під наглядом керівника апарата або заступника голови/голови суду, та без залучення судді, який надалі розглядатиме справу;
 - передання спору на розгляд судді або колегії суддів здійснюється тоді, коли буде призначене слухання, або за необхідності підготувати текст рішення у разі, якщо слухання не відбудеться та/або сторони відмовляться від слухання;
 - усне слухання проводиться у разі, якщо суд визнає це доцільним задля правильного вирішення спору.
- 2) Надати суду можливість ухвалювати рішення впродовж п'яти днів після закінчення судового розгляду та інформувати учасників процесу про результат вирішення спору шляхом надіслання їм вмотивованого судового рішення.
- 3) Окремі проміжні процесуальні рішення підготовчого характеру (наприклад, залишення позову без руху, повернення заяви, відмови у відкритті провадження) слід викладати у судовому рішенні по суті. Це пояснюється тим, що роль суду передовсім полягає у вирішенні спору та ухваленні рішення. Оскільки відповідальними за формування справи є саме сторони, на роботу суду не має впливати невиконання ними формальних процедурних вимог.
- 4) Доцільно підготувати методичні рекомендації щодо застосування процесуальних норм у рамках першої інстанції, щоб сторони та їх адвокати знали, що саме від них очікується, оскільки саме вони є відповідальними за формування справи (формулювання та обґрунтування позовних вимог, їх пред'явлення суду, надання заперечень тощо).

- 5) Переглянути доцільність існування поточного процесуального статусу третіх осіб; вони мають втручатися чи брати участь у справі лише тоді, коли цього вимагає або допускає суд, та якщо наслідки ухвалення судового рішення дійсно зачіпають права та обов'язки залучених третіх осіб.
- 6) Для статистичних та управлінських цілей слід реєструвати та розрізняти справи за категоріями: а) у яких наявний спір про право, та б) за безспірними вимогами.

В. Апеляційні суди

- 1) Розглянути варіант виключення можливості оскарження в апеляційному порядку рішень судів у справах за вимогами, наприклад, до 50 ПМ (113 000 грн). Звісно, такі дії потребуватимуть конституційних змін, але варто, принаймні, розпочати обговорення у суспільстві та консультації з професійними колами.
- 2) Прирівняти надання повного тексту рішення до його проголошення. Відповідно, визначити початок відліку строку на апеляційне оскарження днем проголошення судового рішення.
- 3) Межі перегляду рішення суду апеляційним судом мають суворо обмежуватись підставами для оскарження, які наводяться сторонами. У зв'язку з цим, при поданні апеляційної скарги слід чітко викладати наявні аргументи. Апеляційні скарги мають подаватись лише адвокатами.
- 4) Окремі підготовчі, проміжні процесуальні рішення, як-от залишення скарги без руху, повернення скарги, відмови у відкритті провадження, слід викладати у судовому рішенні по суті спору. Це пояснюється тим, що роль суду передовсім полягає у вирішенні спору та ухваленні рішення. Оскільки відповідальними за формування справи є сторони, на роботу суду не має впливати невиконання ними формальних процедурних вимог.

Відповідно, підготовчі та проміжні судові рішення суду першої інстанції мають оскаржуватись лише разом та одночасно з оскарженням рішення по суті спору (ст. 353 ЦПК; ст. 267 ГПК).

- 5) Апеляційне провадження слід проводити у два етапи: письмовий та усний.

Перший етап — письмовий; обмін процесуальними документами здійснюється канцелярією суду під наглядом керівника апарата або заступника голови/голови суду.

Другий етап починати з визначення дати засідання. Розподіл справ між суддями відбувається на початку другого етапу апеляційного розгляду.

- 6) Доцільно підготувати методичні рекомендації щодо застосування процесуальних норм у рамках апеляційної інстанції, щоб сторони та їх адвокати знали, що саме від них очікується, оскільки саме вони є відповідальними за формування справи (формулювання та обґрунтування скарги, надання заперечень тощо).

- 7) Переглянути доцільність існування поточного процесуального статусу третіх осіб; вони мають втручатися чи брати участь у справі лише тоді, коли цього вимагає або допускає суд, та якщо наслідки ухвалення судового рішення дійсно зачіпають права та обов'язки залучених третіх осіб.

25 серпня 2021

THIS PROJECT IS FUNDED BY
THE EUROPEAN UNION

EXPERTISE
FRANCE

PRAVO-JUSTICE